

REALIZMUS, PERDURANTIZMUS A JEHO PRAKTICKÉ DÔSLEDKY*

JURAJ ODORČÁK, Katedra filozofie FF KU, Ružomberok.

ODORČÁK, J.: Realism, Perdurantism and Its Practical Consequences
FILOZOFIA 67, 2012, No 5, p. 375

The paper deals with the diachronic personal identity, defining two fundamental approaches to the problem: realism and anti-realism. The theory of D. Parfit serves as an illustration of anti-realism, while perdurantism as a specific case of realism. Contrary to D. Parfit, perdurantism is able to solve the problem of the split while preserving the realistic position as far as the diachronic personal persistence is concerned. Several problematic aspects of the perdurantism's realistic position in practice are examined as well. According to the author and contrary to the widespread conviction perdurantism is compatible with responsibility. Nevertheless, there are some unacceptable consequences concerning punishment and reward.

Keywords: Trans-temporal personal identity – Antirealism – Realism – Perdurantism – Responsibility

Úvod. Táto stať sa zaoberá problémom cezčasovej (diachrónnej) identity človeka.¹ Skúsme vykresliť to, čo si možno zvyčajne predstavovať pod cezčasovou identitou človeka. Čo možno rozumieť pod identitou človeka? Už z bežného hľadiska sa zdá zřejmé, že pod identitou človeka sa chápe predovšetkým fakt, že nejaký človek je jeden a ten istý. Z bežného hľadiska cezčasová identita človeka predstavuje to, že v rôznych časových

---

* Za mnohé podnetné pripomienky k pôvodnej verzii tohto textu ďakujem Pavlovi Labudovi, Eugenovi Zelenákovi a účastníkom privatissima KF FF KU.

¹ Výraz *človek* v kontexte tohto problému, ako aj v tejto stati odkazuje na určitého daného človeka. Pod identitou človeka sa tu teda nebude chápať problém identity, napríklad všeobecne ľudského biologického druhu, ale skôr problém identity konkrétneho človeka. Prirodzená otázka, či sa identita konkrétneho človeka kryje s identitou osoby, bude ponechaná v tejto stati bokom, a to preto, lebo by túto stať viedla k notoricky známemu problému historického, kultúrneho a všeobecne definičného vymedzenia osoby. Taktiež treba úprimne dodať, že výraz *človek* (resp. *konkrétny človek*) bude v tejto stati ponechaný v intuitívnej, a teda nie v explicitne podchytenej rovine. Zaiste to môže viesť k oprávnenej námietke o určitej povrchnosti state, avšak výraz *človek* sa mi javí zrejmejší ako konštruovaná determinujúca (z hľadiska identity) koncepcia osoby, tak že túto povrchnosť z pragmatických dôvodov rád akceptujem. Ďalej možno spomenúť, že pre obidve relevantné teórie (D. Parfit, perdurantizmus) je takýto prístup charakteristický. Jedným z možných dôvodov je to, že obidve relevantné teórie vychádzajú z rozhodného antiesencialistického prístupu. Na druhej strane treba priznať, že takýto prístup nie je charakteristický pre endurantizmus. Endurantizmus je jedna z ďalších súčasných vplyvných teórií. Táto stať sa ale endurantizmom nebude zaoberať primárne, preto sa tu bude odhliadať aj od takéhoto prístupu spojeného s endurantizmom (podstata, relevantné vlastnosti atď.).

momentoch je nejaký človek jeden a ten istý. S takto vymedzenou cezčasovou identitou človeka sú však spojené (okrem iných) dve pomerne rozšírené skúsenosti. Na jednej strane sa nám obvykle zdá zrejmé, že sme v priebehu určitých intervalov času jedným a tým istým človekom. Na druhej strane je zo skúsenosti zrejmé, že v priebehu týchto časových intervalov podstupujeme rôzne zmeny. Ako môžem byť tým istým človekom, keď sa menia moje vlastnosti? Ako môžem byť cezčasovo totožný, keď nie som cezčasovo totožný vo svojich vlastnostiach?

Jedným z možných riešení je jednoducho predpokladať, že naprieč časom nie som ten istý či totožný, teda že cezčasová identita človeka nie je skutočná. Takúto pozíciu možno s určitou mierou zjednodušenia označiť za pozíciu antirealistickú. Antirealistická pozícia teda predpokladá, že cezčasová identita človeka nie je reálna. Antirealistické postoje k problému cezčasovej identity človeka môžu vystupovať v rôznych variantoch. Najbežnejší je však variant konvencionalistický, ktorý predpokladá, že cezčasová identita človeka je konvenčná fikcia využiteľná na určité pragmatické účely.

Na druhej strane môžeme – rovnako s určitou mierou zjednodušenia – označiť za realistickú takú pozíciu, ktorá predpokladá, že cezčasová identita človeka je reálna. Realistická pozícia sa bude snažiť preukázať, že v rôznych časových momentoch môže ísť skutočne, a nielen fikcionálne, o jedného a toho istého, teda identického človeka. Podľa realistickej pozície nie je teda cezčasová identita človeka len pragmatický či lingvistický mýtus, ale realizmus naopak v tejto veci predpokladá, že cezčasová identita človeka je skutočný stav daného človeka.

V stati sa najprv ozrejmi pozícia antirealizmu na príklade D. Parfita. Potom bude prezentovaná špecifická realistická teória perdurantizmu, ktorá sa snaží odpovedať aj na problémy motivujúce k antirealizmu. Napokon poukážeme na niektoré možné praktické problematické dôsledky špecifickej realistickej koncepcie perdurantizmu.

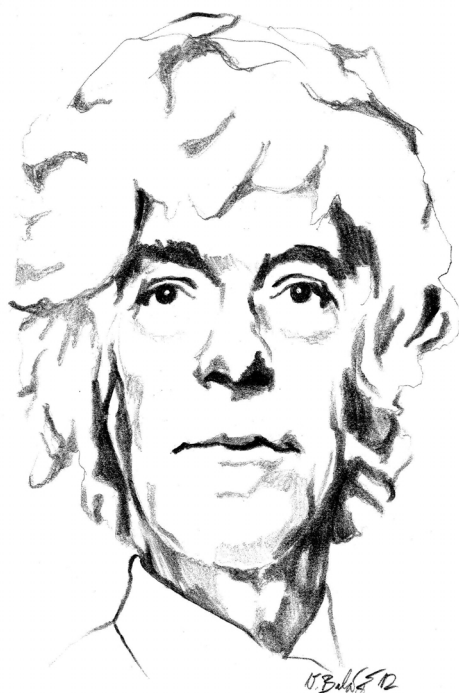
Parfitov antirealizmus a problém rozdvojenia. Základným motívom, ktorý vedie niektorých predstaviteľov k akceptovaniu antirealizmu vo veci cezčasovej identity človeka, je problém zmeny. V literatúre venovanej identite človeka sa problém zmeny s obľubou vykresľuje prostredníctvom takzvaných hraničných myšlienkových experimentov. Z hľadiska problematickosti identity človeka je snáď najznámejším hraničným myšlienkovým experimentom tzv. príklad rozdvojenia. Predstavenie a využitie daného paradoxu predkladá D. Parfit ([10], 4 – 5).² Parfit uvádza príklad, keď pacient Sam podstúpi operáciu, pri ktorej budú jeho mozgové hemisféry oddelené a implantované do dvoch tiel. Jeden výsledok rozdvojenia môžeme pomenovať Pravý a druhý výsledok rozdvojenia môžeme pomenovať Ľavý. Samozrejme, základná otázka potom znie: Kto je Sam? Jestvujú

---

² Pre úplnosť treba dodať, že cieľom tejto state nie je ucelená či rozsiahla kritika antirealizmu D. Parfita ani jeho príkladu rozdvojenia. Daný príklad rozdvojenia nesie v sebe, samozrejme, rôzne zamlčané a istotne aj spochybniteľné premisy. To však pre túto stať nie je primárne dôležité, keďže predstavovaná špecifická realistická koncepcia perdurantizmu daný príklad prijíma obvykle bez výhrad, i keď, samozrejme, s iným výsledným – realistickým – riešením.

štyri základné odpovede: (1) Sam nie je ani Pravý, ani Ľavý; (2) Sam je Pravý; (3) Sam je Ľavý; (4) Sam je aj Ľavý, aj Pravý.

Odpovede (2) a (3) sa zdajú byť nesprávne. Treba si uvedomiť, že sila tohto príkladu spočíva najmä v tom, že prijatie variantov (2) a (3) by bolo iba vecou arbitrárneho rozhodnutia, keďže v oboch prípadoch jestvuje celkom rovnako dobrý (prípadne rovnako zlý) dôvod na ich prijatie.

Derek Parfit

zdá ako silne protiintuitívne za bežného predpokladu, že človek je obvykle jedným a tým istým človekom. Zrejme sa však zdá aj to, že ak je Sam Pravý aj Ľavý, tak nemôže ísť o vzťah identity. A to preto, lebo prisudzovanie identity medzi Samom, Pravým a Ľavým by znamenalo popretie jedného zo základných princípov identity, konkrétne princípu nerozlišiteľnosti identických objektov [2]. Tento princíp definuje, že ak Pravý i Ľavý Sam sú identickí, tak majú všetky vlastnosti rovnaké. Pravý a Ľavý Sam však nemajú všetky vlastnosti rovnaké, o čom svedčí fakt numerickej odlišnosti Pravého a Ľavého, teda toho, že sú výsledkami aplikácie rôznych mozgových hemisfér.

Prejdime k (1). Podľa Parfita ([10], 5) rovnako ako predchádzajúce odpovede je neopodstatnená aj odpoveď (1). Neopodstatnenosť (1) spočíva predovšetkým v tom, že protirečí bežnému predpokladu: Ak by bola implantovaná len jedna Samova hemisféra a druhá zničená, tak by sme pravdepodobne za Sama považovali výsledok tejto operácie. Výsledok tejto operácie by sme za Sama považovali preto, lebo by sa správal, hovoril, konal, prejavoval rovnako ako pôvodný Sam. Inými slovami, daná odpoveď nemôže byť podľa Parfita správna, pretože ak by nedošlo k dvojitému, ale len jednotlivému implantovaniu jednej hemisféry, tak je veľmi pravdepodobné, že by sme Sama pred operáciou i po operácii považovali za jedného a toho istého človeka.

Ak nie sú správne predchádzajúce odpovede, zdá sa, že správna musí byť odpoveď (4). Pointou celej Parfitevej argumentácie je však to, že predbežne nie je správna ani táto posledná odpoveď ([10], 5). Odpoveď (4) tvrdí, že Sam je aj Ľavý, aj Pravý, to sa však, samozrejme,

Parfit teda predpokladá, že predbežne nie je správna ani jedna odpoveď. Skúsme si ešte zrekapitulovať obdive relevantné možnosti: (1) je nesprávna preto, lebo obvykle predpokladáme, že človek je jeden a ten istý, že človek je identický, aj keď podstupuje určité zmeny. (4) je nesprávna preto, lebo identickosť človeka vyžaduje, aby išlo o jedného a toho istého človeka, a nie o viacerých „ľudí“ s rozdielnymi vlastnosťami.

Ak však nie je správna ani jedna odpoveď, ako možno daný paradox rozriešiť? Zdá sa, že kľúčový je problém cezčasovej identity človeka. Parfit preto v súvislosti s možnosťou rozriešenia daného paradoxu, ale aj v súvislosti so všeobecným pretrvávaním človeka, navrhuje pomerne jednoduché, avšak práve preto kontroverzné riešenie: Treba sa zbaviť predstavy o reálnosti cezčasovej identity človeka. Pri pretrvávaní človeka nie je podľa Parfita reálna identita, reálna je len určitá forma kontinuity ([10], 11). To, že cezčasová identita nie je reálna, možno podľa Parfita vidieť na tom, že zatiaľ čo cezčasová identita definične vyžaduje jedny a tie isté vlastnosti, v skutočnosti sa často stretávame s tým, že človek má v priebehu času rôzne (teda nie jedny a tie isté) vlastnosti. Parfit je, pokiaľ ide o problém cezčasovej identity človeka, jednoznačne na strane antirealizmu. Podľa neho človek v skutočnosti nie je cezčasovo identický, ale len cezčasovo kontinuálny. Keď v bežnej reči hovoríme o tom, že nejaký človek je identický, podľa Parfita máme tým na mysli predovšetkým to, že nejaký človek je cezčasovo kontinuálne prepojený. Inými slovami pre pragmatické účely možno podľa Parfita hovoriť o identickosti človeka, túto identickosť však z teoretického hľadiska treba vnímať len ako ilúziu ([11], 44 – 45).

Vráťme sa späť k danému príkladu rozdvojenia. Aké sú Parfitove možné odpovede potom, čo odmietol reálnosť cezčasovej identity? Relevantné možnosti sú znova dve. Prvá možnosť sa však nezdá vhodná, keďže Sama by sme mohli považovať za kontinuálneho alebo vo voľnom zmysle za jedného a toho istého vtedy, ak by podstúpil jednotlivú implantáciu. Odmietnutie prvej možnosti má teda rovnaký dôvod ako v prvom predstavení daného príkladu. Zdá sa, že správna je odpoveď (4). V prvom predstavení daného príkladu sa táto odpoveď ukázala ako nepravdepodobná, lebo vyžadovala rovnaké vlastnosti Pravého i Ľavého. Rovnaké vlastnosti však Pravý a Ľavý nemajú, keďže ide o dvoch numericky odlišných ľudí. Nesprávnosť danej odpovede teda závisela od identity. Parfit však nahrádza identitu kontinuitou. Relácia kontinuity nevyžaduje zachovanie rovnakých vlastností, keďže kontinuita nevyžaduje zachovanie rovnakých vlastností, je zrejmé, že z hľadiska kontinuity nie je problematické, ak Pravý a Ľavý majú odlišné vlastnosti, teda ak sú numericky odlišní. Stručne povedané: Parfitovo riešenie paradoxu spočíva v tom, že Sam je kontinuálny s Ľavým i s Pravým. Sam je teda podľa neho Ľavý aj Pravý. Môže sa to zdať zvláštne, avšak nič to nemení na tom, že ak sa zbavíme predstavy o reálnosti cezčasovej identity, tak sa nám otvára možnosť celý paradox vyriešiť, a to bez toho, aby sme sa dostali do zmienených teoretických problémov.

Realizmus perdurantizmu.³ Parfitov záver o nereálnosti cezčasovej identity sa však obvykle považuje za príliš veľkú cenu za vyriešenie daného paradoxu ([3], 380). Obvyklou cestou je buď úplné spochybnenie relevantnosti Parfitovho príkladu, alebo čiastočné spochybnenie niektorých Parfitových predpokladov daného príkladu ([4], 35). Odmietnutie daného príkladu, prípadne aj iných Parfitových myšlienkových experimentov, má potom za cieľ podporiť reálnosť cezčasovej identity človeka. Jestvuje však aj iná cesta. Tá operuje s tým, že sa nespochybní platnosť, riešenie ani intuície spojené s Parfitovým príkladom, a zároveň sa zachová možnosť reálnosti cezčasovej identity človeka. Jednoducho povedané, ide o také riešenie, ktoré je dostatočne flexibilné na udržanie reálnosti cezčasovej identity a aj (4). Teóriou, ktorá sa snaží o takúto cestu, je teória perdurantistická.

Čo je perdurantizmus? Perdurantizmus je teória, ktorá tvrdí, že pretrvávajúce objekty sú zložené z priestorových a časových častí. Perdurantistická teória teda predpokladá, že objekty majú v sebe integrovanú priestorovú (trojdimenzionálnu), ako aj časovú (temporálnu) zložku. Podobne, ako je človek, ktorý číta tento text, zložený z trojdimenzionálnych priestorových častí, teda napríklad z pravej a ľavej časti tela, aj podľa perdurantizmu je zložený aj z časových častí, teda napríklad časovej časti teraz čítajúcej tento text, a časovej časti predtým nečítajúcej tento text. Ten, kto číta tento text, ako aj každý iný človek (a aj niektoré iné objekty) je podľa perdurantizmu sumou, súhrnom jednotlivých časopriestorových častí. Podľa perdurantizmu sú teda objekty štvordimenzionálne celky [2], niekedy na ilustráciu označované aj ako časopriestorové červy ([15], 5), ktoré sú zložené z jednotlivých naväzujúcich časopriestorových častí, prípadne zložené z jednotlivých časopriestorových článkov (červ).

Predpokladajme, že perdurantizmus vhodne vysvetľuje objekty. Predpokladajme teda, že ja, vy, ako aj niektoré iné objekty sme štvordimenzionálne celky. Ak je to tak, zostáva zodpovedať otázku: Čo táto perdurantistická predstava znamená pre cezčasovú identitu človeka? Znamená to snáď, že podľa perdurantizmu sú časové časti identické, teda že napríklad včerajšia časová časť autora tohto textu je identická s dnešnou časovou časťou autora tohto textu? Odpoveď je podľa perdurantizmu jednoznačne *nie*. Moja včerajšia časová časť môže mať iné vlastnosti ako moja súčasná časová časť. Moja včerajšia časová časť a moja dnešná časová časť nie sú identické, o čom okrem iného svedčí to, že jedna časová časť je napríklad nepíšuca, kým druhá časová časť je napríklad píšuca. Ča-

---

³ Perdurantizmus býva niekedy nazývaný aj štvordimenzionalizmom. Konkurent perdurantizmu býva niekedy nazývaný trojdimenzionalizmom. Na označovanie daných pozícií v tomto texte sa budú používať výrazy *perdurantizmus*, *endurantizmus*. Výrazy *štvordimenzionalizmus* a *trojdimenzionalizmus* sa mi nezdajú vhodné, keďže môžu zvädzať k predstave, že jedna alebo druhá koncepcia je bližšia alebo vzdialenejšia súčasným fyzikálnym predstavám. Tak napríklad trojdimenzionalizmus nemusí „popierať“, že čas predstavuje vo fyzikálnom zmysle slova ďalšiu dimenziu. Trojdimenzionalizmus popiera len to, že pre identitu človeka sú rozhodujúce temporálne zložky. Na druhej strane štvordimenzionalizmus nie je koncepcia, ktorá by „nepracovala“ s trojdimenzionálnymi charakteristikami: trojdimenzionálne sú napríklad tzv. rezy časopriestorových objektov. Jednoducho, *endurantizmus* a *perdurantizmus* sa mi zdajú z terminologického hľadiska neutrálnejšie, a preto vhodnejšie na pomenovanie daných teórií.

sové časti sú napríklad v tomto prípade písania a nepísania odlišné, preto v ich prípade nemôže ísť o cezčasovú identitu.

V predchádzajúcej časti bolo naznačené, že perdurantizmus je realistický postoj k cezčasovej identite človeka. Teraz sa ale ukazuje, že perdurantizmus nepredpokladá cezčasovú identickosť môjho dnešného a môjho včerajšieho „ja“. Znamená to teda, že v teórii perdurantizmu niet miesta pre reláciu identity, t. j. že perdurantizmus je antirealistická koncepcia, ktorá predpokladá, že cezčasová identita človeka nie je reálna?

Odpoveď je znova *nie*. A to preto, lebo perdurantizmus síce nepredpokladá identitu jednotlivých časových častí, avšak to neznamená, že by popieral reálnosť cezčasovej identity človeka ako takej. Cezčasová identita je podľa perdurantizmu skutočná, je to však vždy identita celkového objektu s ním samým. To znamená, že celkový štvordimenzionálny objekt ako celková suma časopriestorových častí je sám so sebou nutne identický. Celkový štvordimenzionálny človek, ktorý je zložený z určitých časopriestorových častí, napríklad zo včerajšej a dnešnej časovej časti, je podľa perdurantizmu nutne sám so sebou identický, a to naprieč časom, keďže perdurantizmus do objektu integruje aj temporálnu zložku. Základnou výhodou perdurantizmu je to, že reálnosť synchronnej identity, ktorú zrejme možno len ťažko poprieť, prenáša perdurantizmus na úroveň javov, ktoré prebiehajú v čase, teda na úroveň cezčasovej identity. Cezčasová identita človeka teda podľa perdurantizmu nie je žiadna ilúzia či jazykovo pragmatický mýtus (Parfit) – rovnako, ako iste nie je ilúziou (ani jazykovo pragmatickým mýtom) synchronná identita človeka.

Samozrejme, zásadná otázka znie takto: Prečo by niekto chcel takúto pomerne komplikovanú a špecifickú teóriu reálnosti cezčasovej identity zastávať? Zásadca takejto teórie by odpovedal, že teória perdurantizmu mu umožňuje vyriešiť mnohé rôzne známe prípady myšlienkových experimentov.⁴ V predchádzajúcej časti bol prezentovaný Parfitov príklad hraničného experimentu rozdvojenia. Parfit (nielen) na základe daného príkladu nakoniec dospieva k záveru, že cezčasová identita človeka jednoducho nie je reálna. Reálna je iba kontinuita. Prejdime teraz k perdurantistickej odpovedi na danú hádanku.

Podľa perdurantizmu Pravý i Ľavý Sam sú v ontologickom zmysle slova jedným objektom. Pravý i Ľavý Sam predstavujú časopriestorové časti jedného štvordimenzionálneho objektu ([12], 255), nazvime ho 4DSam. Jednoducho: 4DSam je aj Pravý, aj Ľavý, aj Sam. V tomto prípade teda máme do činenia s časopriestorovým červom, ktorý sa skrátka rozdeľuje. Ilustratívne ide podľa perdurantizmu o podobnú situáciu, ako keď sa rieka rozdelí do viacerých ramien. Perdurantizmus i Parfit predpokladajú, že správna odpoveď v prípade rozdvojenia je odpoveď (4) ([12], 255). V tom sa perdurantizmus zhoduje s Parfitovým riešením. K tomu však treba povedať, že poukázanie perdurantizmu na rozdvojenie (4) je omnoho viac výstižnejšie, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Zásadný rozdiel spočíva v tom, že zatiaľ čo Parfit v záujme uznania tejto odpovede musel eliminovať reálnosť cezčasovej identity, perdurantizmus takúto elimináciu uskutočniť nemusí. Najväčšou výhodou perdurantizmu je práve toto zamietavé stanovisko (odlišné od Parfi-

---

⁴ K možnému riešeniu problému Théseovej lode pozri napríklad ([7], 593 – 594); k možnému riešeniu problému koincidencie pozri napríklad ([14], 151 – 154).

tovho). Ako však môže perdurantizmus tvrdiť, že aj v takomto hraničnom prípade možno hovoriť o reálnej cezčasovej identite, keď predpokladá, že medzi rôznymi časovými časťami (Pravý i Ľavý Sam) jedného objektu (4DSam) nejde o vzťah identity? Jednoducho: Cezčasovo identický je celkový štvordimenzionálny objekt 4DSam. Objekt 4DSam má jednoducho všetky vlastnosti, ktoré má. Nie je to však triviálne? Odpoveď znie: Zaiste. Znova možno povedať, že štandardná reálna synchronná totožnosť objektu so sebou samým je perdurantizmom prenášaná na úroveň cezčasových dejov, teda na úroveň štvordimenzionálnych objektov, napríklad objektov typu 4DSam. Parfitov problém spočíva v tom, že v prípade pretrvania človeka v čase nie je možné zachovať reálnosť cezčasovej identity človeka (môže ísť maximálne o kontinuitu). Elegancia perdurantizmu spočíva naopak práve v tom, ukazuje, ako aj pri zachovaní realizmu v otázke cezčasovej identity človeka je možné vyriešiť aj takéto pomerne radikálny myšlienkový experiment.

V tejto časti sa ukázalo, že perdurantizmus je koncepcia, ktorá sa snaží zabezpečiť reálnosť cezčasovej identity človeka. Túto cezčasovú identitu človeka však perdurantizmus chápe zo špecifického hľadiska, ktoré vyplýva z jeho predpokladu štvordimenzionálnych objektov. Cezčasová identita objektu v perdurantizme znamená cezčasovú identitu štvordimenzionálneho objektu so sebou samým. Nespornou výhodou takéhoto flexibilného a širokého ponímania je to, že umožňuje uznať reálnosť cezčasovej identity, a to napriek zmenám odohrávajúcim sa v rôznych myšlienkových experimentoch. Zmena sa v perdurantistickej optike týka nie celkového objektu ako takého (ktorý je triviálne cezčasovo identický sám so sebou), ale len jeho jednotlivých časových častí. Teoretické výhody perdurantizmu sú v tomto zmysle nesporné. Pozrime sa však, čo tento špecifický typ realizmu vo veciach cezčasovej identity človeka môže znamenať v praktickej rovine.

Perdurantizmus a námietka zodpovednosti. Existuje celý rad autorov, ktorí predpokladajú, že špecifická perdurantistická teória reálnosti cezčasovej identity človeka z praktického hľadiska produkuje mnohé ťažko prijateľné, prípadne absurdné dôsledky.⁵ Najzásadnejším je v tomto ohľade problém zodpovednosti. Títo autori ([5], 234; [6], 244; [8], 307) tvrdia, že ak je perdurantizmus pravdivý, tak človek za svoje činy nemôže byť zodpovedný. Táto námietka proti perdurantizmu vychádza z predpokladu, že zodpovednosť je určitým spôsobom prepojená s identitou. Tak napríklad: Obžalovaný je zodpovedný za vylúpenie banky vtedy, ak je obžalovaný totožný (identický) s človekom, ktorý

---

⁵ Samozrejme, prirodzená úvaha v súvislosti s týmto spôsobom kritiky a uvažovania môže vyzeráť takto: Perdurantizmus je predsa predovšetkým metafyzická teória, a preto je otázne, či by mala byť spájaná s praktickými a pragmatickými každodennými situáciami. Inými slovami, táto úvaha je vystavaná na tom, že metafyzika je jedno, a prax je čosi iné. Istotne nie je správne priamo a výlučne podriaďovať metafyzické teórie iba každodenným praktickým skutočnostiam a neplatí to priamo ani opačne. To však neznamená, že metafyzické teórie by mali byť úplne imúnne a izolované od bežnej praxe. Podľa mojej mienky (a to je zrejme aj predpoklad zmienených kritikov perdurantizmu) metafyzické teórie nie sú závislé výlučne od praxe, prax však prirodzene môže v niektorých prípadoch poslúžiť ako testovací indikátor niektorých problematických dôsledkov daných teórií.

banku vylúpil, teda ak je obžalovaný identický s páchatelom.⁶

Je možné sa ale opýtať: Prečo by táto prirodzená predstava zodpovednosti mala byť v perdurantizme problematická? Z jednoduchého dôvodu: Perdurantizmus nepredpokladá identitu medzi rôznymi časovými časťami, teda napríklad medzi páchatelom a obžalovaným. Dôvodom je to, že rôzne časové časti môžu mať podľa perdurantizmu rôzne vlastnosti. Rovnako je to aj prípade vylúpenia banky, keď sa napríklad časová časť *obžalovaný* líši od časovej časti *páchatel* minimálne v tom, že jedna z nich práve aktuálne nevykráda banku. Skutočne podľa perdurantizmu sa zdá, že pred súdom by mohol obžalovaný pravdivo povedať: Nie som zodpovedný za vykradnutie banky. Vykradnutie banky vykonala iná, časová časť (páchatel), ktorá nie je so mnou identická. Ak je však z hľadiska zodpovednosti dôležitá práve relácia identity medzi rôznymi časovými časťami a ak perdurantizmus popiera identitu medzi časovými časťami, tak je zrejmé, že perdurantizmus popiera možnosť zodpovednosti ([16], 157). Ak však popiera možnosť zodpovednosti, znamená to, že žiadny človek v minulosti, prítomnosti či budúcnosti nie je zodpovedný za svoje predchádzajúce činy, keďže ich vykonali iné (netotožné) časové časti – a to je teória prinajmenšom zvláštna. Ďalej, niektorí obviňujú perdurantizmus na základe takéhoto postupu z určitej formy revizionizmu ([9], 110) v oblasti zodpovednosti, prípadne až z možného zničenia základu akéhokoľvek morálneho konania ([8], 307) či zničenia základu akejkoľvek koherentnej spoločenskej praxe ([6], 244).

Daň, ktorú by perdurantizmus v prípade relevantnosti námietky zodpovednosti musel zaplatiť, by bola vysoká. Na čo je nám vôbec takáto špecifická realistická teória, ktorá v praktických ohľadoch produkuje problematické dôsledky pôsobiace proti zdravému rozumu?

Aké má však perdurantista na danú námietku praktickej neudržateľnosti vzhľadom na zodpovednosť možnosti? Základom danej námietky je predovšetkým to, že zodpovednosť úzko súvisí s identitou. Autori tejto námietky identitu vnímajú na úrovni časových častí. Základná chyba týchto autorov však spočíva v tom, že zabúdajú na to,⁷ že hoci perdurantizmus nedisponuje identitou na úrovni časových častí, to nutne neznamená, že nedisponuje možnosťou identity ako takej. Touto identitou je cezčasová identita pretrvávajúceho štvordimenzionálneho objektu. To znamená, že riešením námietky je z hľadiska perdurantizmu jednoducho tvrdenie že zodpovednosť možno pripisovať na základe cezčasovej identity štvordimenzionálneho objektu ([16], 158).

---

⁶ Čitateľovi možno napadne, že v bežnej praxi predsa niekedy x považujeme za zodpovedné za činy y aj vtedy, keď x a y nie sú identické. Ako príklad môže slúžiť zodpovednosť rodiča za činy svojich detí. Na to sa však dá ľahko odpovedať: Rodič predsa nie je zodpovedný za to, čo dieťa urobilo, ale za to, že rodič nechal dieťa túto činnosť (negatívnu či pozitívnu) vykonať.

⁷ Dôvodom je pravdepodobne to, že títo predstavitelia obvykle inklinujú ku konkurenčnej pozícii, k tzv. endurantizmu. Endurantizmus predpokladá, že objekty v čase trvajú tak, že v jednotlivých momentoch svojej existencie si dané objekty zachovávajú všetky svoje relevantné vlastnosti. Objekt je potom cezčasovo identický vtedy, keď (relevantné) vlastnosti jedného momentu výskytu objektu sú identické s (relevantnými) vlastnosťami iného momentu výskytu objektu. K endurantizmu pozri napríklad: ([9], 105).

Čo to však konkrétne vzhľadom na zodpovednosť znamená? Znamená to jednoducho to, že obžalovaný je zodpovedný za vykradnutie banky (časový stav páchatel') vtedy, ak obžalovaný a páchatel' sú jedným a tým istým (to znamená cezčasovo identickým) človekom, teda keď obžalovaný a páchatel' sú súčasťou jedného a toho istého štvordimenzionálneho objektu „obžalovaný-páchatel'“. Na druhej strane, ak obžalovaný nie je súčasťou toho istého štvordimenzionálneho objektu ako páchatel', tak, samozrejme, nie je ani zodpovedný za činy, ktoré časový stav páchatel' vykonal.⁸

Ukázalo sa teda, že perdurantizmus môže danú námietku zodpovednosti vyriešiť. Obvyklá domnienka kritikov perdurantizmu, podľa ktorej perdurantizmus nemožno zlúčiť so zodpovednosťou, sa ukázala ako neopodstatnená. Perdurantizmus tento problém môže vyriešiť jednoducho tak, že identitu, ktorú zodpovednosť požaduje, preniesie na úroveň štvordimenzionálnych celkov.

Dôsledky perdurantistického riešenia námietky zodpovednosti. Perdurantizmus teda námietku zodpovednosti dokáže odstrániť. Nanešťastie to však neznamená, že perdurantizmus je úplne mimo podozrenia, pokiaľ ide o rozporné praktické dôsledky. Skúsme ukázať ďalšie dôsledky perdurantistického riešenia zodpovednosti. Vráťme sa späť k Parfitovmu myšlienkovému experimentu rozdvojenia. Parfit v ňom vykresľuje rozdvojenie Sama na Pravého a Ľavého. Predpokladajme, že po operácii Pravý z bližšie nešpecifikovaných dôvodov zavraždí jedného z chirurgov, ktorí operáciu vykonali. Ľavý naopak nezavraždí nikoho. V časti riešenia Parfitovho príkladu sme videli, že perdurantizmus volí možnosť (4), teda to, že Sam, Pravý i Ľavý, sú súčasťou jedného a toho istého štvordimenzionálneho objektu. Rovnako to však musí byť aj v tomto pozmenenom prípade. Možno si poviete: Pravý a Ľavý majú predsa v tomto pozmenenom prípade rozdielne vlastnosti, minimálne z hľadiska vykonanej vraždy. K tomu však možno dodať, že aj v pôvodnom perdurantistickom riešení Parfitovho príkladu mali Pravý a Ľavý rozdielne vlastnosti; o tom nie je pochýb už len na základe toho, že Pravý a Ľavý sú numericky odlišní. Ak by chcel perdurantista tvrdiť niečo iné, tak by spochybnil aj svoje pôvodné riešenie Parfitovho príkladu.

Vráťme sa však k zodpovednosti. V predchádzajúcej časti sa ukázalo, že zodpovednosť sa podľa perdurantizmu udeľuje na základe účasti v jednom a tom istom štvordimenzionálnom objekte. Pravý, Ľavý a Sam sú súčasťou jedného a toho istého štvordimenzionálneho objektu. To však znamená, že za vraždu je aktuálne zodpovedný nielen Pravý, ale aj Ľavý, keďže Pravý a Ľavý sú aktuálne súčasťou jedného a toho istého štvordimenzionálneho objektu. Pravdupovediac, považovať Ľavého – ktorý nevykonal nič zlé – za rovnako zodpovedného z vraždy ako Pravého sa zdá byť, jemne povedané, neštandardné. Predsa je to však výsledok, ktorý vyplýva z vyššie zmieneného perdurantistického riešenia.

Absurdnosť takéhoto perdurantistického prístupu možno vykresliť ešte ostrejšie. So zodpovednosťou je napríklad určitým spôsobom spojená aj kategória trestu či odmeny. Ak človek vykoná nejaký čin, tak je za tento čin zodpovedný. Niekedy preňho z tejto

⁸ K otázke previazania časových častí pozri napríklad ([13], 207 – 208).

zodpovednosti plynú dôsledky. Takýmito dôsledkami je vo všeobecnosti určitá forma odmeny alebo trestu. Ak je niekto zodpovedný za vraždu, tak môže byť preňho trestajúcim dôsledkom napríklad to, že skončí vo väzení. Perdurantista ale predpokladá, že za vraždu je v uvedenom prípade zodpovedný aj Pravý, aj Ľavý, keďže obidvaja sú súčasťou jedného štvordimenzionálneho a cezčasovo identického objektu. To ale potom, samozrejme, znamená, že ak by chcel byť perdurantista dôsledný, musel by do väzenia poslať nielen vraždiaceho Pravého, ale aj Ľavého, ktorý nevraždil. Pravdupovediac, máločo sa môže zdať človeku vzdialenejšie od spravodlivosti, ako keď sú trestu, respektíve väzeniu vystavení nevinní ľudia. Predsa sa však zdá, že takáto nespravodlivosť by mala byť následkom perdurantizmu.

Obdobne to platí aj v prípade odmeny. Predstavme si, že by Ľavý po operácii vytvoril napríklad nejakú fyzikálnu teóriu. Pravý by sa po operácii fyzikálnym teóriám vôbec nevenoval. Ľavého fyzikálna teória by bola taká „skvelá“, že by si vyslúžila odmenu v podobe Nobelovej ceny. Odmena, prirodzene, patrí tomu, kto je za nejakú odmenu hodnú činnosť zodpovedný. Podľa perdurantizmu by však v tomto prípade bol zodpovedný za túto činnosť Ľavý aj Pravý. Nejaká hypotetická perdurantisticky ladená komisia švédskej Kráľovskej akadémie vied by teda musela danú Nobelovu cenu a finančnú odmenu udeliť kreatívnemu Ľavému, ako aj Pravému, ktorý v tejto veci nič neurobil. Obávam sa, že takýto scenár by na ceremoniáli v štokholmskej Concert Hall vyvolal rozhorčenie či salvy smiechu nielen u prítomných novinárov, ale aj u – na paradoxy vnímania bežnej reality viac zvyknutých – teoretických kvantových fyzikov. Základné rozhorčenie by, prirodzene, smerovalo proti tomu, že odmeňovať niekoho za niečo, čo neuskutočnil, je nesprávne či nespravodlivé.

Zaiste, perdurantista by mohol trvať na tom, že sa všetci mýlia, lebo jeho perdurantistická teória hovorí, že odmena a trest patrí rovnako Pravému aj Ľavému, keďže podľa jeho teoretických predpokladov sú Pravý i Ľavý súčasťou jedného štvordimenzionálneho objektu. Zdá sa ale, že s perdurantizmom by to bolo asi rovnaké ako vo vtipе o filozofovi, ktorý na katedre matematiky rozhorčene kričí, že podľa jeho zistení nejestvujú čísla, matematika je nezmysel a všetci matematici by mali vrátiť plat, teda sumu peňazí. Jednoducho, dôsledky perdurantistického vnímania zodpovednosti sú ťažko akceptovateľné. Sú, aspoň v tomto prípade, ťažko akceptovateľné preto, lebo úplne odporujú nášmu vnímaniu adekvátneho, neadekvátneho, spravodlivého, či nespravodlivého (morálneho, prípadne aj právneho) súdenia a odmeňovania.

Skúsme sa ešte v krátkosti zamyslieť nad tým, aké má v súvislosti s touto protinámietkou perdurantista možnosti. Celá protinámietka je vystavaná jednak na príklade rozdzvojenia, jednak na koncepcii zodpovednosti časopriestorových celkov. Ak by perdurantista odmietol daný príklad rozdzvojenia, tak by, samozrejme, nedošlo ani k tomu, že by sme do väzenia museli poslať rovnako Pravého i Ľavého. Odmietnutie daného príkladu rozdzvojenia však pre perdurantizmus nie je schodnou cestou. Dôvodom je to, že perdurantizmus je kľúčovo a existenčne teoreticky závislý od tohto príkladu rozdzvojenia. Je od neho závislý, pretože vyriešenie daného príkladu sa obvykle pokladá za základnú teoretickú prednosť v porovnaní s konkurenčnými teóriami cezčasovej identity (napríklad teó-

riou endurantizmu ([1], 70 – 71)). Takúto možnosť by mohol prijať jedine perdurantista teoreticky samodeštruktívneho ladenia. Tadiaľto cesta perdurantizmu pravdepodobne nemôže viesť. Zdá sa teda, že dôslednému perdurantistovi zostáva len možnosť odmietnuť samotné riešenie zodpovednosti. To by, prirodzene, malo za následok, že perdurantizmus v skutočnosti – ako sa domnievajú mnohí kritici – nie je zlučiteľný so zodpovednosťou.

Záver. Táto stať prezentovala dve z možných riešení problému cezčasovej identity človeka. Prvé riešenie predpokladá odmietnutie cezčasovej identity človeka a považuje identitu len za ilúziu. Antirealistická pozícia k takémuto dôsledku dospieva najmä na základe problematickej zlučiteľnosti zmeny a identity. V priebehu života človek podstupuje rôzne zmeny. Človek sa mení a predpokladáť, že cezčasová identita človeka je reálna, sa podľa antirealizmu zdá absurdné. Našu obvyklú domnienku o cezčasovej totožnosti antirealizmus odbíja poukázaním na lingvistické a pragmatické potreby.

Na druhej strane jestvujú teórie, ktoré cezčasovú identitu človeka vôbec nepovažujú za fikciu. Tieto realistické teórie predpokladajú, že cezčasová identita človeka je skutočná. Jednou takouto špecifickou teóriou je perdurantizmus. Základným motivačným faktorom perdurantizmu je vyriešenie problému zmeny (teda aj rôznych paradoxov, myšlienkových experimentov atď.), a to tak, aby sme nemuseli opustiť myšlienku reálnosti cezčasovej identity človeka. Perdurantistické riešenie do hry vtáhuje okrem priestorových aj temporálne zložky. Konceptia štvordimenzionálnych objektov potom perdurantizmu umožňuje pripustiť rôznorodé zmeny (neidentickosť) na úrovni časových častí. To však perdurantizmu nebráni predpokladáť reálnu cezčasovú identitu človeka. Reálna cezčasová identita človeka podľa perdurantizmu jednoducho znamená, že štvordimenzionálny objekt človek je identický so sebou samým. A keďže je človek podľa perdurantizmu zložený aj z časových častí, tak jeho je identita cezčasová. Takáto špecifická realistická teória, ktorá je v teoretickej podobe pomerne úspešná, v niektorých praktických dôsledkoch – ako sme videli – produkuje určité problematické aspekty. Nemusí byť síce nutne pravda, že perdurantizmus nie je zlučiteľný napríklad so zodpovednosťou. Perdurantistické riešenie zodpovednosti však vedie k dôsledkom, ktoré sa zdajú z hľadiska zdravého rozumu len ťažko prijateľné.

LITERATÚRA

- [1] BENOVSKEJ, J.: *Persistence Through Time, and Across Possible Worlds*. Frankfurt: Ontos Verlag 2006.
- [2] BĚLOHRAD, R.: Identita, modalita a čas. In: *Profil – Elektronický časopis pro filozofii*, č. 4, 2000. Dostupný na: http://profil.muni.cz/04_2000/belohrad_identita.html [cit. 2012-01-20].
- [3] COBURN, R. C.: Personal Identity Revisited. In: *Canadian Journal of Philosophy*, Vol. 15, No 3, 1985, pp. 379 – 404.
- [4] GENDLER, T. S.: Personal Identity and Thought-Experiments. In: *The Philosophical Quarterly*, Vol. 52, No 206, 2002, pp. 34 – 54.
- [5] GLANNON, W.: Moral responsibility and personal identity. In: *American Philosophical Quarterly*, Vol. 35., No 3, 1998, pp. 231 – 249.
- [6] HAKSSAR, V.: *Indivisible Selves and Moral Practice*. New Delhi: Oxford University Press 1991.

- [7] LAZOR, P.: Problém identity jednotlivín v priebehu času. In: *Filozofia*, roč. 65, č. 6, 2010, s. 589 – 594.
- [8] LEWIS, D.: Persons, Morality, and Tenselessness. In: *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 47, No. 2, 1986. pp. 305 – 309.
- [9] LOWE, E. J.: Vagueness and Endurance. In: *Analysis*, Vol. 65, No. 2, 2005, pp. 104 – 112.
- [10] PARFIT, D.: Personal Identity. In: *The Philosophical Review*, Vol. 80, No. 1, 1971, pp. 3 – 27.
- [11] PARFIT, D.: The Unimportance of Identity. In: HARRIS, H. (ed.): *Identity: Essays Based on Herbert Spencer Lectures Given in the University of Oxford*. Oxford: Clarendon Press 1995, pp. 13 – 45.
- [12] REA, M., C.: Temporal Parts Unmotivated. In: *The Philosophical Review*, Vol. 107, No 2, 1998, pp. 225 – 260.
- [13] SIDER, T.: Four-Dimensionalism. In: *The Philosophical Review*, Vol. 106, No 2, 1997, pp. 197 – 231.
- [14] SIDER, T.: *Four-Dimensionalism: An Ontology of Persistence and Time*. Oxford: Oxford University Press 2003.
- [15] SCHMIDT, M.: *Identita v čase, priestore a časopriestore*. Draft 08, 2008, s. 1 – 10. Dostupný na: <http://www.fhv.umb.sk/app/accountPropertiesAttachment.php?kernelUserID=2381&ID=431> [cit. 2012-01-20].
- [16] TOGNAZZINI, N. A.: Persistence and Responsibility. In: CAMPBELL, J. K. – O'ROURKE, M. – SILVERSTEIN, S. H. (ed.): *Time and Identity*. Cambridge: Mit Press 2010, pp. 149 – 164.

Acknowledgement

This publication was made possible through the support of a grant from the John Templeton Foundation (Grant ID #15637). The opinions expressed in this publication are those of the author and do not necessarily reflect the views of the John Templeton Foundation.

Juraj Odorčák

Katedra filozofie Filozofická fakulta KU

Hrabovská cesta 1

034 01 Ružomberok

SR

e-mail: juraj.odorcak@ku.sk